

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2020

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2½

Bammbiri ili li na masiatari a 26.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Ni humbelwa uri ni vhale siatari ili nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni songo vhuya na edzisa u vhala bammbiri lothe. Tolani thebulu ya zwi re ngomu kha siatari la 4 ni swaye nomboro dza mbudziso dzo vhudziswaho kha zwibveledzwa zwe na guda uno nwaha. Nga murahu ha izwo, vhalani mbudziso idzo ni nange dzine na tama u dzi fhindula.
3. Bammbiri heli li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Vhurendi (30)
 KHETHEKANYO YA B: Folukuloo KANA Nganea (25)
 KHETHEKANYO YA C: Dirama (25)

4. Fhindulani MBUDZISO THANU dzo fhelela: THARU kha KHETHEKANYO YA A, NTHIHI kha KHETHEKANYO YA B na NTHIHI kha KHETHEKANYO YA C nga ndila i tevhelaho:

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

VHURENDI HO RANDELWAHO/VHONWAHO – Fhindulani mbudziso MBILI. VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO/VHONWAHO: Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE.

KHETHEKANYO YA B: NGANEA KANA FOLUKULOO

Fhindulani mbudziso NTHIHI. I nga vha Nganea kana Folukuloo.

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI.

5. KUNANGELE KWA PHINDULO KHA KHETHEKANYO YA B (NGANEA kana FOLUKULOO) NA YA C (DIRAMA):

- Fhindulani mbudziso FHEDZI dza kha nganea/folukuloo na kha dirama dze na guda.
- Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA C. Arali na fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA C.
- Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.

6. VHULAPFU HA PHINDULO

- Mbudziso ndapfu ya Vhurendi i tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 250 u ya kha a 300.
  - Mbudziso ndapfu dza khethekanyo ya Nganea/Folukuloo na ya Dirama dzi tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 400 u ya kha a 450.
  - Vhulapfu ha phindulo dza mbudziso pfufhi vhu tea u langwa nga maraga dzo nekedzwaho/avhelwaho. Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u pfufhifhadzwa dza dovha dza livhanywa.
7. Tevhedzani ndaela dzo nekedzwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzañu kokotolo maelana na mutevhe wa u nombora wo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.
9. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.
10. Ndangatshifhinga yo anganywaho:
- KHETHEKANYO YA A: Hu anganyelwa u swika kha minetse ya 40
KHETHEKANYO YA B: Hu anganyelwa u swika kha minetse ya 55
KHETHEKANYO YA C: Hu anganyelwa u swika kha minetse ya 55
11. Nwalani nga vhudele, nahone zwi vhaleaho.

THEBUŁU YA ZWI RE NGOMU**KHETHEKANYO YA A: VHURENDI****Vhurendi ho ranelwaho/vhonwaho: Fhindulani mbudziso MBILI DZIŃWE na DZIŃWE.**

NOMBORO YA MBUDZISO	MBUDZISO	MARAGA	NOMBORO YA SIATARI
1. 'Chris Hani'	Mbudziso ndapfu	10	6
2. 'Hu tshi kovhiwa ifa'	Mbudziso pfufhi	10	7
3. 'Xuxuxu'	Mbudziso pfufhi	10	8
4. 'Zwila'	Mbudziso pfufhi	10	9

NA**Vhurendi vhu songo ranelwaho/vhonwaho: Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE**

5. 'Ro tangana'	Mbudziso pfufhi	10	10

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKULOO**Fhindulani mbudziso NTHIHI.***

6. <i>Nandi ndi shenga?</i>	Mbudziso ndapfu	25	12
7. <i>Nandi ndi shenga?</i>	Mbudziso pfufhi	25	12
8. <i>Isha la mitodzi</i>	Mbudziso ndapfu	25	15
9. <i>Isha la mitodzi</i>	Mbudziso pfufhi	25	15

KANA**FOLUKULOO: Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha FOLUKULOO yo ranelwaho.**

10. <i>Khuvhanganyo ya folukuloo</i>	Mbudziso ndapfu	25	17
11. <i>Khuvhanganyo ya folukuloo</i>	Mbudziso pfufhi	25	18

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**Fhindulani mbudziso NTHIHI.***

12. <i>U lema hu fhira u lotshelwa</i>	Mbudziso ndapfu	25	21
13. <i>U lema hu fhira u lotshelwa</i>	Mbudziso pfufhi	25	21
14. <i>Tshilwavhusiku</i>	Mbudziso ndapfu	25	24
15. <i>Tshilwavhusiku</i>	Mbudziso pfufhi	25	24

PFESESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni tea u fhindula MBUDZISO PFUFHI u bva kha KHETHEKANYO YA C. A ni lavhelelwi u fhindula mbudziso MBILI ndapfu kana mbudziso MBILI pfufhi.

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Shumisani uyu mutevhe wa u sedzulusa uri ni vhe na vhutanzi ha uri no fhindula tshivhalo tsho teaho tsha mbudziso nga u vhea luswayo afho ho teaho:

KHETHEKANYO	NOMBORO DZA MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO DZO TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO (✓)
A: VHURENDI (Vhurendi ho randelwaho)	1–4	2	
A: VHURENDI (Vhurendi vhu songo vhonwaho)	5	1	
B: NGANEA/FOLUKUŁOO (Mbudziso Ndapfu kana Mbudziso Pfufhi)	6–11	1	
C: DIRAMA (Mbudziso Ndapfu kana Mbudziso Pfufhi)	12–15	1	
*PFESESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, ni tea u vha na vhutanzi uri no fhindula mbudziso NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. A ni tei u fhindula mbudziso ndapfu MBILI kana mbudziso pfufhi MBILI.			

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**VHURENDI HO RANDELWAHO/VHONWAHO**

Fhindulani mbudziso MBILI dziwe na dziwe kha NNA dzo vhudziswaho.

MBUDZISO YA 1: MBUDZISO NDAPFU

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni kone u fhindula mbudziso yo vhudziswaho.

CHRIS HANI – LR Ndlovu

- 1 Lufu lwau lwo rengedisa khu^{da} dza shango,
 2 Mbili dza vhatu dza dzikuswa sa ma^{di} a tshi dzikuwa
 3 Lufu lwau lwo khanikha na he mbonzhe ha vha hu si na
 4 Na vha sa athu u bebwa mudzinginyo uyu vho u pfa
 5 Vha tetemela ngomu vhuaweloni he vha awela.
- 6 Wo nga kholomo yo hweswaho dzhogo
 7 Maduvhani a thambulo ya u tambula hau,
 8 Wo nga mbongola yo hweswaho masaga,
 9 Musi Afrika Tshipembe lo siamela mbeda malaloni
 10 Wa kundwa u vhona tshedza tshi tshi thoma u sendela.
- 11 Wo fa a wo ngo fa
 12 U khou tshila naho zwo ralo
 13 Hau vhutshilo a vhu dzimi sa tshikenzenze
 14 Vhu khou nzhangama sa mulilo wa munzhanganzhang
 15 Lwayoni lwau ho nambatela vha si na mbalo.
- 16 Nga nungo tshisima wo lingedza u kapa,
 17 Madi a tshi thunyuluwa a wana wo no ^qenga,
 18 Nga nungo tshedza wo lingedza u ri hovhela
 19 Tshedza tshi tshi swika tsha wana wo no theuwa
 20 Mavu a sa shone u ^qanzwa biko la muvhili wau.

Kha itshi tshirendo, murendi u bvisela khagala muhumbulo wa uri nangoho maanda mahulu ha ^lelwi.

Nga maipfi a u bva kha a 250 u swika kha a 300, sengulusani ndila ye murendi a shumisa ngayo vese/mitaladzi u bvisela khagala vhungoho ha ^likumedzwa ili.

[10]

MBUDZISO YA 2: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni ḋo kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

HU TSHI KOVHIWA IFA – FR Mudau

- 1 Bugu dza vulwa dza vhalwa
- 2 Ramilayo a kupula biko
- 3 Mukoma wa ndaka o sia o īwala
- 4 Lino ndi ḋuvha ḥa mukovho wa ifa.
- 5 Malaifa a sedzana khofheni
- 6 Zwifhaṭuwo zwo vhifhelwa he ḋure
- 7 Vhana vha khotsi vha nga vha sa fhedzana
- 8 Ndaka ya lino ndi mulimo ngoho iyi ndo i vhona
- 9 Iwe tanzhe mukovhe wau ndi ...,
- 10 Ndo u vhudza nde lupfumo lu mavuni īwananga
- 11 Khomba dzanga mbili ifa ḥaṇu ndi ...,
- 12 Vhalani Bugu ya Mateo 5 ndimana ḥukhu ya ...,
- 13 Lapedzi lwanga thi nga hangwi u ḋinetisa hau
- 14 U zweṭhe kha nne, zwanga zweṭhe ndi zwau!

- 2.1 Vese/Mutaladzi wa 2 u sumbedza uri u kovhiwa ha ifa ndi mushumo u kondaho. Tikedzani vhungoho ha likumedzwa ili. (2)
  - 2.2 Ndi ifhio ḥodea/thekiniki/thikho ya vhurendi yo shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 14? Tikedzani phindulo yanu. (2)
  - 2.3 Kha vese/mutaladzi wa 8, murendi o shumisa ipfi 'mulimo'. Ipfi ili li ni disela tshifanyiso-de muhumbuloni no sedza afho he ḥa shumiswa? (2)
  - 2.4 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bveledza nga tshirendo itshi? (2)
  - 2.5 Izwi zwine murendi a khou amba tshirendoni itshi ni vhona zwi tshi tendisea? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- [10]

MBUDZISO YA 3: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

XUXUXU! – AA Mphaga

1 Xuxuxu mudzunga na^{lo} phera dzot^{he},
 2 Mudzungaulisa zwe wa khuba,
 3 Dzhango a dadze a pembele,
 4 Xuxuxu tsha mbiluni u a kundwa,
 5 Mudzengamisa vhaiwe kha vhariwe,
 6 Phanzi muswikele u do guda,
 7 Vha pfaho xuxuxu nga vha dzinge.
 8 U khodwa lini awe madzanga o vhonwa?
 9 Limai xuxuxu, do!
 10 Thama-thama dza vha maswinaswina,
 11 Shumai xuxuxu, do!
 12 Mbevha na tshimange ndi mme na nwana,
 13 Sa mphogoli vhukati we phongo!
 14 Ha tumbi fhasi xuxuxu u la o ima,
 15 Khali ya xuxuxu wela mulambo,
 16 Mbodzambodzana vha la,
 17 Khundavhalai kungela zwiambo,
 18 A pfa tshino o takutshedza,
 19 Tshino kha vha^{la} tshi^{la} tsha vhanu,
 20 Tumulwa milenzhe xuxuxu zwi pfoo!

- 3.1 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 13? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.2 Ndi ifhio thodea/thekiniki/thikho ya vhurendi yo shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 8?
 'U khodwa ... vhonwa?'
 Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.3 Mutaladzi/Vese ya 4 i ni disela thalutshedzo-de muhumbuloni wanu no sedza afho he ya shumiswa? (2)
- 3.4 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tod^a u u bvisela khagala nga tshitanza/ndima ya 2? (2)
- 3.5 Ni a ima na na muhumbulo wa murendi u re kha mutaladzi/vese ya 20?
 Tikedzani phindulo yanu. (2)

MBUDZISO YA 4: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni ḋo kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

ZWILA – BR Mafhege

1 Vhubviwa ndi kule vhahashu,
 2 Hone vhuiwa ho no vha tsini,
 3 Miḍifho ya shango i vho nga makatshi,
 4 Ndi elelwa muṭamvu u tshee na ḫodzi.
 5 Ni songo sea 'tho ngo tou funa',
 6 Nungo u lata zwo tea,
 7 Vhunga hu kale ri fhano nn̄da,
 8 Tshi hulaho tshi tshi lwa ndi nngwe na ndau.
 9 Vhushieni ndo bva ndi vhuelela hafhu,
 10 Zwothe vha nnyitela ngauri nda shaya nungo,
 11 Hu ḋi nga u tshimbila ndi ndede,
 12 Ngeno makhafuni hu u tou kapudza.
 13 Zwi a vhavha vhahashu u vha mulala,
 14 Ngavhe U tshi funa ndi musi ndi tshi huma,
 15 Nda vhuelela hafhu vhuswani,
 16 Fhedzi hu fanela u khunyelela zwo tewaho.
 17 Ndi tama zwiitwana zwa vhaswa maḍuvha ano,
 18 Mitambo yo fhambanaho kule na ya misi ilā,
 19 He ra tamba mihumbulo ro pofula,
 20 Fhedzi zwo vha zwo teana na tshifhinga.
 21 Madambaulosha ro vha ri sa a ḋi,
 22 Nge ndayo vha funzwa vhushieni,
 23 Hu u lugisela vhumatshelo havho,
 24 Tshifhinga na thone tshi a laula.

- 4.1 Murendi o shumisa figara-de ya muambo kha mataladzi/vese ya 3?
 Sumbedzani u tea hayo afho he ya shumiswa. (2)
- 4.2 Ndi thounu-de ine murendi a i bvisela khagala nga ndima/tshitanza tsha 3?
 Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 4.3 Murendi u ḫoda u disa ḫalutshedzo-de muhumbuloni waṇu nga mataladzi/
 vese ya 1 na ya 2 tshirendoni itshi?
 'Vhubviwa ndi ... vha tsini' (2)
- 4.4 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane u bveledzwaho nga tshitanza/ndima
 ya 4? (2)
- 4.5 No sedza ndima/tshitanza tsha 5, ni a ima na na kuhumbulele kwa
 murendi? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)

VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO/VHONWAHO: MBUDZISO YA KHOMBEKHOMBE

MBUDZISO YA 5: MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

RO TANGANA – AC Bvumbi

- 1 Nñe na inwi
- 2 Ro tangana ndi songo humbula
- 3 Mbilu dzashu dza tangana
- 4 Dza vha mbilu nthihi
- 5 Ra humbula mazha
- 6 Dzo vhoxwa nga lufuno
- 7 Ra hot̄ola rothe.
- 8 Lwendoni ri tshimbila ro hakana
- 9 Ri tshi posa maga khathihi
- 10 Ri tshi swika murunzini ra awela rothe
- 11 Ri tshi takuwa ra takuwa rothe
- 12 Hu si na luriwe lunako lu nkambaho.
- 13 Nda farwa nga ndala ni a ntokela khali
- 14 Nda farwa nga dora ni a nkela mad̄i
- 15 Nda farwa nga duda ni a nkota
- 16 Nda dzhenwa nga mbiti ni a nkhuthadza
- 17 Wanga muya wa fhola.
- 18 Ri la ndilo nthihi
- 19 Ri kuvhatedzana nguvho nthihi
- 20 Ri amba nga ipfi lithihi
- 21 Ra thatchedza vhavilinganyi
- 22 Vhokhut̄he vha re zwifhet̄i.

5.1 Sedzulusani mitaladzi/vese ya 3 na ya 4:

'Mbilu ... nthihi'

Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga iyi mitaladzi/
vese? (2)

5.2 Sedzulusani mutualadzi/vese ya 5 he murendi a shumisa ipfi 'mazha'.
Talutshedzani ndeme ya ipfi ilo afho he la shumiswa. (2)

- 5.3 Muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bveledza nga ndima/tshitanza tsha 2 ndi ufhio?

'Lwendoni ... nkambaho:' (2)

- 5.4 Murendi u tama u dzumbulula thounu-de nga tshitanza/ndima ya 3?

'Nda farwa ... wa fhola:'

Tikedzani phindulo yanu. (2)

- 5.5 Ni a takalela na kutshilele kwo sumbedzwaho tshirendoni itshi nga u angaredza? Tikedzani phindulo yanu.

(2)
[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKUŁOO

Fhindulani FHEDZI mbudziso NTHIHI i bvaho kha nganea kana folukuloo ye na guda.

NGANEA***NANDI NDI SHENGA – NE Sigogo***

Fhindulani MBUDZISO YA 6 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 7 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 6: *NANDI NDI SHENGA – MBUDZISO NDAPFU*

Phambano ya mvelele na kuhumbulele zwi anzela u vusa khudano dzi si na vhukono vhukati ha vhathu.

No disendeka nga two bulwaho afho nthā, sengulusani ndila ye khudano dza bveledzwa ngayo mafhungoni a bugu iyi.

Vhulapfu ha maanea aňu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 7: *NANDI NDI SHENGA – MBUDZISO PFUFHI*

Vhalani tshipida tsha mafhungo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSIBVELEDZWA TSHA A

Musi Tshifhiwa a tshi khou renda tshirendo itshi, Vho-Luvhani vho vha vha tshi khou tou tamba khofheni nga mitodzi. Ene muňe musi a tshi khou toolola, o vha a tshi vhonala o dzika. O talutshedza vhathu uri musi a tshee mutuku o vha a tshi funa hetsho tshirendo uri ngavhe a tshi vuwa liňwe duvha, a wana hu si ene we a bebwa e na lino sa izwi o hwala samba. O do takadza vhathu musi a tshi amba uri zwino a tshi vho aluwa u vho wana uri mathina na vhaiňwe vhathu vha vho tama vha tshi nga ene. 5

Izwi two ita uri vhathu vhothe vha see vhukuma.

'Vhathu vha hashu, ndi zwa vhukuma, ndi nnyi afha vhukati hashu a sa tami u wana ndambedzo ya u dzhena tshikolo Germany?' 10

'A hu na!' Ndi vhathu vha tshi bvumela.

'Ndi nnyi vhukati hashu, kha vhabebi a sa funiho u ya Germany o fhelekedza űwana wawe?' Ndi Tshifhiwa.

'A hu na!' Ndi vhathu vho^{the}.

'Ndi nnyi kha vhaswa vha thanga yanga ane a si tame u wana mushumo Germany 15 limagani la goloi dza ha Mercedes Benz? '

'A hu na!' Ndi gogo li tshi fhindula.

Nga henengei vhathuni hu pfala mbudziso.

'Zwino Tshifhiwa, kani ni khou ^{toda} uri ri ^{di} tama na zwa uri no vhuya no ^{tomola} munadzi henengei?' 20

Tshifhiwa o do sea a zwi hanedzela kule zwenezwo. Vhabebi vhawé o ri a tshi vha livhuha a amba uri ha tsha tou vha na mafhuno manzhi navho sa izwi o vha livhuwa ngei Germany he vha vha vhe nae hone. Mafhuno o do vha hone musi a tshi livhuha Vho-Nicholson.

'Kha vhathu vho lugisaho vhu^{tambo} uvhu, ndi khou livhuha zwe vha vhidza Vho-Nicholson uri ndi vha vhone sa izwi ndo vha vhone ndi tshi kha ^{di} vha mu^{tu}ku vhukuma. Ndi khou tou tama u vha livhuha zwe vha thusa mme anga. Ngavhe i songo vha thuso yavho, khamusi na n^{ne} ndo vha ndi tshi do vha ndi si na vhumatshelo. Zwino zwe vha fha^{ta} fulufhelo la mme anga, khezwi na n^{ne} vho nnyita muthu. Nandi Vho-Nicholson n^{ne} ndi shenga?' 25

'Nandi Tshifhiwa' ndi Vho-Nicholson.

'No no luma nnyi a si fhole?'

'A thi athu luma na muthu zwine nda zwi ^{divha}.'

'Nandi Vho-Luvhani, uyu Tshifhiwa o no luma nnyi?'

'Vho-Nicholson, na muthihi ha athu mu luma.' Vho-Luvhani vha amba vha tshi 35 disetshele.

'Tshifhiwa,' ndi Vho-Nicholson. 'Ene ha shenga.'

[Ndima ya 10]

- 7.1 Mafhuno e na vhala afho n^{tha} a thusedza hani u bveledza puloto ya bugu iyi? Tikedzani phindulo yan^u. (2)
- 7.2 Mafhuno aya e na vhala afho n^{tha} a bvukulula vhudipfi-de kha Tshifhiwa? Tikedzani phindulo yan^u. (2)
- 7.3 Tshifhiwa o taniwa sa muanewa-de mafhungoni aya e na vhala afho n^{tha}? Tikedzani phindulo yan^u. (2)
- 7.4 Sedzulusani mutualadzi wa 32: 'No no luma nnyi a si fhole?' Mbudziso iyi yo vhudziswaho nga Vho-Nicholson i dzumbulula zwifhio zwa murahu zwo bvelelaho buguni iyi? (2)
- 7.5 Mafhuno e na vhala a tutuwedza hani magumo a lishandi zwi tshi kwama Vho-Anna kha zwo bvelelaho vhukati ha mafhuno a nganea iyi? (2)

- 7.6 Vhupo ha Germany ho vha na $\hat{t}huthuwedzo$ -de kha u shandukisa kutshilele kwa muvhundu wa Tshandebvu mafhungoni a nganea iyi? Tikedzani nga mbuno MBILI. (2)
- 7.7 Muñwali u bveledza hani mathakheshandwa mafhungoni a nganea iyi? Khwathisedzani nga mbuno NTHIHI i pfalaho. (2)
- 7.8 Ndi ifhio ndivho ine muñwali a tama u i bveledza nga mafhungo a bugu iyi? Tikedzani phindulo yan $\bar{u}$. (3)
- 7.9 Ndi masiandaitwa afhio o vhangwaho nga khudano vhukati ha Vho-Madilaga na Vho-Luvhani mathomoni a bugu iyi? Bulani ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho. (3)
- 7.10 U ya nga kuvhonele kwa $\bar{u}$, ni vhora zwe Vho-Maambavhariwe vha zwi ita zwa u gidimela vhuongeloni u yo vhora ñwana o bebwaho e na $\hat{l}ino$ two tea naa? Tikedzani phidulo yan $\bar{u}$ nga mbuno MBILI. (2)
- 7.11 No vha ni tshi nga ita mini arali no vha ni Vho-Madilaga ni tshi khou vhora ñwana we na mu landula a tshi khou bvelela vhutshiloni? Bulani ZWIRARU zwi pfalaho. (3)

[25]

ISHA LA MITODZI – DR NE Phaswana

Fhindulani MBUDZISO YA 8 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 9 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 8: *ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU*

Phambano ya mvelele na kuhumbulele zwi anzela u vusa khu^ñdano dzi si na vhukono vhukati ha vhathu.

No disendeka nga two bulwaho afho nth^a, sengulusani ndila ye khu^ñdano dza bveledzwa ngayo mafhungoni a bugu iyi.

Vhulapfu ha maanea a^ñnu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 9: *ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI*

Vhalani tshipida tsha mafhongo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

Vho-Maria two tou nga sa miswaswo musi vha tshi hwala buto lavho la dzithundu vha bva vha fhela Tshipate. Vhurifhi vho mbo di vhu sia henefho nth^a ha tafula nga ndila ine Vho-Netshipate vha do vhu vhona.

Nga ngoho, two tou nga hone u sundana vhunga Vho-Netshipate vho mbo di ri hu si kale bvelele. U swika hanefho nga ngomu nduni, mat^o a mbo vhona zwi re nth^a ha tafula, lirifhi asilo. Vho-Netshipate vha li kokodza vha li vhand^a-vhand^a vha fhedza nga u li vhala. 5

Vho ri u li vhala, vha ima vhe dziwilili, vha dzula nth^a ha tshidulo vha fara thaha nga vhuvhili hadzo nga zwanda, vha bonya mat^o; vha femela nth^a; vha fhedza tshifhinga vho sokou hwi, zwi tshi sumbedza uri vha khou vhuisa zwa seli na zwa lino. Vha takuwa vha tshimbila-tshimbila na kamara sa muthu o tanganelwaho. Tshanda tsha kapewa kha mutsinga, tshinwe tsha fara khundu; vha kotamisa na thoho sa muthu ane a khou tshimbila o sedza zwienda zwe a ambara vha tshi bvela phanda na u la marambo a thoho. Huniwe vha vhonala vha tshi sedza nth^a kha silini; ngeno vha tshi khou di isa phanda na u tshimbila-tshimbila. Hu si kale munna wa vhathu vha bva; vha dzhena modoroni wavho vha livha Muswodi. 10

'Rotondwa, mafhongo o ima nga yeneyo ndila. Nne na inwi ri tou vha vhana vha khotsi. Nne fhedzi a tho ngo diimisela zwinwe-vho lini. Ndi do fa ndi tshi fela inwi. Shango kha li ntsee li tshi ntsetshela inwi. Two bvelelaho a two ngo vhangwa nga nne na inwi.' Ndi Musatondwa a tshi ita na u fhihamelwa-fhihamelwa hezwi o no livhana na Rotondwa ane zwa zwino a vho vhonala o da^ñda vhukuma. 20

'Ngoho ni khou ri two tou ralo? Fhedzi ndi ...' Rotondwa ha ngo tsha fhedza na u amba zwe a vha a tshi khou tama u zwi vhudza Musatondwa, o mbo di dzhena kha tshililo tsha vhutungu nwana wa vhathu. Zwine a khou tangana nazwo u ri u humbula nga hazwo, a vho vhona unga na Mudzimu haho. 25

'Tsho salaho ndi uri n̄ne na inw̄i ri ime kha fhungo lithihi. N̄ne ndi ri zwo bvelelaho a zwo ngo itwa nga n̄ne na inwi; ndi vhabebi vhashu. Kha ri vhone uri riñe ri ima kha liphio Rotondwa.' Musatondwa u ralo o no fara Rotondwa nga tshanda a tshi ita na u tshi vhanda-vhanda.

'Ndi khou zwi pfa Musatondwa, fhedzi hezwi-vho ndo vha ndi sa divhi. Hei, 30 Musatondwa, zwine nda khou tangana nazwo, a thi divhi uri ndi nga tou zwi ri mini. Na thabelo ndi tou pfa yo fhufha tshothe. Fhedzi ndi a livhuha u vhone mbilu yanu yo khwaṭha sa ya mutendi o fulufhelaho Yehova. Mudzimu ngavhe na yanga mbilu a tshi i khwaṭhisa ya fana na yanu.' Ndi Rotondwa a tshi ita na u kokodzela maduda murahu.

35

[Ndima ya 12]

- 9.1 Mafhungo e na vhala afho nthā a thusedza hani u fhāta mathakheni a puloto buguni iyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.2 Mafhungo aya e na vhala afho nthā a bvukulula vhudipfi-de kha Rotondwa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.3 Maria o t̄aniwa sa muanewa-de mafhungoni aya e na vhala afho nthā? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.4 Sedzulusani mutualadzi wa 22: 'Ngoho ni khou ri zwo tou ralo?' Mbudziso iyi yo vhudziswaho nga Rotondwa i dzumbulula zwifhio zwa murahu zwo bvelelaho buguni iyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.5 Mafhungo e na vhala afho nthā a tutuwedza hani magumo a lishandi zwi tshi kwama Musatondwa kha zwo bvelelaho khae musi nganea iyi i tshi fhela? (2)
- 9.6 Vhupo ha Folovhodwe ho vha na thuthuwedzo-de kha kutshilele kwa Vho-Loshani na Maria mafhungoni a nganea iyi? Tikedzani nga mbuno MBILI. (2)
- 9.7 Muñwali u bveledza hani mathakhesandwa mafhungoni a nganea iyi? (2)
- 9.8 Ndi ifhio ndivho ine muñwali a tama u i bveledza nga mafhungo a bugu iyi? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 9.9 Ndi masiandaitwa afhio o vhangwaho nga khudano ya ngomu yo bvelelaho kha Maria u swika magumoni a mafhungo a bugu iyi? Bulani ZWIRARU fhedzi. (3)
- 9.10 U ya nga kuvhonele kwañu, ni vhone tsheo ye Rotondwa na Musatondwa ya u isa phanda na u malana yo tea naa? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI. (2)
- 9.11 No vha ni tshi nga ita mini arali no vha ni Vho-Netshipate musi no wana luñwalo lwe Maria a vha ñwalela lwone? Bulani ZWIRARU. (3)

[25]

KANA

FOLUKUŁOO***KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO – VR Tshikovhi***

Fhindulani MBUDZISO YA 10 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 11 (mbudziso pfufhi)

MBUDZISO YA 10: *KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO – MBUDZISO NDAPFU*

Phambano ya mvelele na kuhumbulele zwi anzela u vusa khudano dzi si na vhukono vhukati ha vhathu.

No disendeka nga zwo bulwaho afho nthā sengulusani ndila ye khudano ya bvededzwa ngayo kha zwibveledzwa zwo nekedzwaho afho fhasi.

LUNGANO: 'Vhana vha u sa pfa'

TSIKHODO TSHA SIALALA: 'Tshikhodo tsha thovhele vho rasimphi phiriphiri tshivhase'

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 11: *KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO - MBUDZISO PFUFHI*

Vhalani tshipida tsha mafhumgo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA C: LUNGANO

PFENE NA MUvhuda

Salungano! Salungano!

Ho vha hu na pfeñe na muvhuda. Avha vhavhili vho vha vhe dzikhonani khulu. Linwe duvha muvhuda wa ri khonani yanga kha ri bikane. Pfeñe la tenda ha thoma lone ngauri muvhuda wo vha u tshi ri wone u muđuhulu. Ndi wone u no fanela u fhedzisela. Pfeñe la dzhena la imbelela na muvhuda u tshi bhumela la ri: Muđuhulu 5 muđuhulu ndi khou swa!

Swelela heneffo u sine!

Malume malume ndi khou swa!

Swelela heneffo u sine!

Muvhuda wa li bvisa wone wa dzhena, na wone wa imbelela wa ri: 10

Mulume malume ndi khou swa!

Swelela heneffo u sine!

Malume malume ndi khou swa!

Swelela heneffo u sine!

Pfeñe la u bvisa wa ri: 'Malume, nga vha dovhe vha dzhene lwa u fhedzisela.' Pfeñe la hanà la ri lone a li tsha funa. Muvhuda wa li luvhelela u vhuya u swika li tshi tenda la dzhena la thoma u imbelela sa zwenezwiла zwa u thoma, muvhuda u si tsha bhumela wa si li fula. Wa engedza mulilo uri pfeñe li vibve nga maandà. Nama ya pfeñe yo no vibva muvhuda wa fula ila khali wa lindela nama i tshi fhola. Yo no fhola wa la nama yothe ya fhela ha sala marambo fhedzi. Wa dzhia marambo wa ita 15 kunanga kwa u lidza. Wo no fhedza wa gonya thavhani khulu wa thoma u lidza tshinanga u tshi imbelela wa ri:

Gumbe Pfeñe o fa!

Gumbe ri tshi bikana!

Gumbe Pfeñe o fa!

Gumbe ri tshi bikana!

Maiwe mapfene a tshi pfa ulwo luimbo a gidimela henengei a tshi ṭoda u vhona uri ndi nnyi a no khou lidza tshinanga a tshi imba nga dzina la muñwe wavho. A wana muvhuda wo dzumbama phasi ha tombo.

Muvhuda u tshi vhona mapfene wa tshuwa. U tshi vhudzisa uri ndi nnyi we a vha a tshi khou lidza tshinanga na u imbelela, wa ri wone wo zwi pfa thavhani ya phanda. Mapfene a mbo di gidimela phanda.

O no vha kule tsini na heila thavha ya vhuvhili a pfa tshinanga tshi tshi khou lidziwa murahu a mbo di rembuluwa. A gidima a tshi humela murahu. A tshi swika a fara muvhuda. A tshi ri a u pwashkanye thoho nga matombo, muvhuda wa ri: ' Ni songo 30 mmbulaha! Kha ri ye ha vhamusanda ri ye u amba haya mafhungo.

Ala mapfene a tenda u tuwa na muvhuda. Vhathada vha tshi swika ha vhamusanda Vho-Ndou, mapfene ho ngo amba uri mulandu ndi wa u lidza tshinanga nga dzina la mapfene. O mbo di ri hetshila tshinanga tshe tsha vha tshi khou lidzwa nga muvhuda ndi tshao. Muvhuda wo tou tshi tswa.

40

Vhamusanda vha ri: 'Arali muvhuda wo tou tswa hetsho tshithu ri do zwi vhona. Ndi khou todha uri vhoiwe mapfene ni lidze hetsho tshithu. No no fhedza, ni fhe muvhuda na wone u lidze. A no lidza zwavhu di ndi ene mu ne watsho.'

Gumbe Pfene o fa!

45

Gumbe ri tshi bikana!

Gumbe Pfene o fa!

Gumbe ri tshi bikana!

Muvhuda wa vha u tshi khou isa phanda na u lidza. Phukha dzothe dza takuwa dza thoma u tshina na vhamusanda vhadzo, na vhone vho vha vha tshi khou tshina nga maanda vho takalela zwe zwa vha zwi khou lidziwa khathihi na u imbiwa.

50

Mapfenne na one o tshina a neta, muvhuda wa mbo di litsha u lidza wo no neta. Vhamusanda vha takuwa vha ri, 'Hetshi tshithu ndi tsha nu muvhuda ngauri ndi inwi we na lidza zwavhu di na u kona u imbelela.'

Muvhuda wa takala wa tuwa nga u gidima. Mapfene a sinyuwa nga maanda a humbulu uri ho vha ho fanela a songo thetshelesa muvhuda u tshi ri a ri ye ha vhamusanda.

55

Ha mbo di vha ndi u fa ha lungano.

[Masiatari a 72–73]

MBUDZISO DZA TSHIBVELEDZWA TSHA C: LUNGANO

- 11.1 Mafhungo e na vhala a dzumbulula lushaka lufhio lwa ngano? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 11.2 Talutshedzani uri tsheo ye vhamusanda Vho-Ndou vha i dzhia magumoni a lungano ulwu yo tutuwedzwa ngani? (2)
- 11.3 Ndi tshini tshi vhangaho khu danu vhukati ha muvhuda na mapfene? (2)
- 11.4 Mafhungo a lungano ulwu a tana hani mvumbo ya mapfene sa vhaanewa? Bulani ZWIVHILI. (2)
- 11.5 U farwa ha muvhuda nga mapfene zwo tutuwedza hani magumo a lishandi lunganoni ulwu? (2)
- 11.6 Ndi zwifhio zwine muanetsheli a tama ri tshi guda nga mafhungo a lungano ulwu? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 11.7 Ni a pfela vhuungu pfe ne le la liwa nga muvhuda mafhungoni a lungano ulwu? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI. (2)

TSHIBVELEDZWA TSHA D: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)**VHAṬAVHATSINDI VHA THENGWE**

- 1 Avha ndi Vhaṭavhatsindi vha Tshiheni!
 2 Tshiheni tsha Nyaphungatshena
 3 Tsho phungaho mavhele na vhana
 4 Ndi vhone nnnda ndumela shevhoni,
 5 Vhane vha u fhedza wo dzula henefho.
- 6 Ndi vhone Vhangona
 7 Vhabikwa na ive, ive la vibva
 8 Vhangona vha sala.
- 9 Ndi vhone ngwaniwapo wa Venda,
 10 A thi rumeli mutsinda.
 11 Ndi ya nga ndothe musanda
 12 Thi luvhelwi.
 13 Ndi vhone muṭoda ndimo
 14 A sa ṭodi shango la muthu.
 15 Ndi zwifho zwa mativha, mabako na zwisima.
- 16 Ndi vhone vha vhulungu vhutete
 17 Vhu no lunzhedzwa nga a re na nzhele;
 18 Vha si na nzhele vha a fhaladza.
 19 Ndi vhone vha no fulela nndu vho dzula;
 20 Vha takuwa nga u vhea suzwa!
 21 Ndi vhone vhane vha dola maswi a muñenzhe;
 22 Ndi vhone vhane vha ḋivhona nga tshivhoni,
 23 Tsha dzivha la Fundudzi.

[Siatari 138]

- 11.8 Murendi u ambani nga mutualadzi/vese ya 4? Ṭalutshedzani. (2)
- 11.9 Ndi ifhio thekeniki/thikho/thondea ya vhurendi yo shumiswaho kha mutualadzi/vese ya 7? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)
- 11.10 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u sumbedza nga mutualadzi/vese ya 9? (2)
- 11.11 Mutualadzi/Vese ya 13 i ni ḫisela tshifanyiso-de muhumbuloni no ḫiseka nga tshikhodo itshi? (2)
- 11.12 Ni a tendelana na na kuvhonele kwa murendi ku re kha ndima/tshitanza tsha 4? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)
- [25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI i bvaho kha dirama ye na guda FHEDZI.

ULEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

Fhindulani MBUDZISO YA 12 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 13 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 12: *ULEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO NDAPFU*

Bugu ya dirama yo nwalwaho nga ngona i vhonala musi muñwali a tshi shumisa vhatambi/vhabvumbedza kha u sasaladza na u kaidza kutshilele ku si kwavhuđi.

No disendeka nga likumedzwa ili, sengulusani ndila ye muñwali a shumisa ngayo Vho-Marića u bveledza theroy tsatsaladzo kha masia o fhambanaho a vhutshilo.

Vhulapfu ha maanea aňu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 13: *ULEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI*

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho

TSHIBVELEDZWA TSHA E

HELENI:	Khotsi a Maemu, ndi hone vha tshi khou swika zwino naa? Hu na muthu ane a tshi vhuya lwendon a sa thome u dzhena hayani? (<i>Kha niwana</i>) Kha vhudzise-vho baba Maemu uri naa ndi hone Venda fhano naa? Thelegiramu yavho khei. (<i>U ralo e vha ila thelegiramu tsike.</i>) Uyo Mashudu ane a wana poswo 5 yawe ngei mudini wanga mathina ndi nnyi? Kani liñe dzina lavho li pfi Mashudu vhone?
TSAÑWANI:	Ni khou todou divha kana ni khou difhelwa nga u sokou amba? (<i>U ralo o disinyusa.</i>)
HELENI:	(<i>A tshi khou posa niwana kha Tsaiwani.</i>) Hoyu Mashudu ane 10 ha khou pfi mme awe vho lovha u do vhulungwa navho ndi sa vha swaswedzi. A thi tshidahela na luthihi nahone a tho ngo bebelwa mavhaleni nne lini. (<i>U bvisa lufhangga Iwa muzinini.</i>)
MASHUDU:	Nne vha songo vhuya vha nndwisa na luthihi lini. Nne a tho ngo zwi divha uri Tsaiwani u na musadzi, ndi musi ndi sa do tenda a tshi mphura. (<i>Kha Tsaiwani.</i>) Ngoho a vho ngo tsha nkona lini. Ndevhe na dzone dzi a dina hedzi ndo tenda. Aredi tshi-itamunę a tshi vhavhi. 15

HELENI:	Ndi $\ddot{d}$ o ni latiselva vhanzhi arali ni sa nn̄divhi. N̄ne a tho ngo lala na luthihi lini. Ni ri hu na munna mungafha a si na musadzi ni tshi tou sedza? Na $\hat{t}$ honi a ni na.	20
VHO-MANAGA:	Naa mathina mafhundo a hone a kho tou tshimbilisa hani Tsaiwani? Muthu arali a tshi khou $\ddot{t}$ oda u mala muñwe musadzi ha mu dzumbeli uri u na muñwe musadzi. Hu $\ddot{d}$ i nga na musadzi a re hone u fanelwa u vhudzwa uri ni $\ddot{t}$ oda muñwe musadzi. Mudzumbamano a u thusi tshithu hafhano shangoni.	25
TSAÑWANI:	U khou sokou ravhada hoyu musadzi.	
HELENI:	Mathina ndi ayo, ni $\ddot{d}$ o nn̄divha $\hat{n}$ amusi. (<i>Heleni uri u ralo a bvisa lufhangwa Iwave a thoma u pandamedza Mashudu.</i>)	
MASHUDU:	Kha vha nnditshe nandi ndi mbo $\ddot{d}$ itutshela. (<i>Mashudu u ralo a tshi khou gidimela badani a thulwa $\hat{n}$ga goloi a mbo $\ddot{d}$i lovhela heneffo.</i>)	30
VHO-MANAGA:	Yuwi vhonani $\hat{n}$ wana wa vhathu o thulwa $\hat{n}$ ga goloi.	
TSAÑWANI:	Ndi hune nda yo dzhena ngafhi n̄ne mmayoo!!! Ndi mafhundo a Heleñi o $\ddot{t}$ he haya!	35
HELENI:	Yowee vhathu n̄ne a tho ngo $\hat{d}$ ivha. Ndo vha ndi tshi khou tou mu shushedza fhedzi. Ngoho ndo vha ndi sa $\ddot{d}$ o mu $\hat{t}$ havha lini. Ndi Sara we a ri ndi mu shushedze nga lufhangwa. Vhathu vha ri ndi tou vha mpengo n̄ne-vho naa? Yowee n̄ne mmayo! Ndi mafhundo a Tsaiwani o $\ddot{t}$ he haya.	40
VHO-MANAGA:	Rine ri songo vhuyaho ra tshi dzhena ngoho ro ita vha a $\hat{d}$ ivha. Tshikhuwa hetshi ni khou tshi wela nga n̄tha $\hat{n}$ wana wa mukomana wanga.	
TSAÑWANI:	Ndi hune nda yo dzhena ngafhi n̄ne wee!	
HELENI:	Yowee! Ndi hone ndo farwa. (<i>Vha a bva.</i>)	45

[Luta Iwa V, Bono 5]

- 13.1 Kuambele kwa Heleni mafhungoni a re afho n̄tha ku mu sumbedza e muthu-de? Bulani ZWIVHILI fhedzi. (2)
- 13.2 Sumbedzani uri ndi tshini tshi vhangaho khuçano vhukati ha Tsaiwani na Heleñi mafhungoni a $\hat{d}$ irama iyi? (2)
- 13.3 Ndi mudzedze wa tshifhinga tshifhio u $\hat{t}$ aniwaho nga mufhindulano u re hone vhukati ha vhatambi mafhungoni e na vhala afho n̄tha? (2)
- 13.4 Mafhundo e na vhala afho n̄tha a na vhuçumani-de na zwo bvelelaho ngei murahu musi Tsaiwani o ya Venda? (2)
- 13.5 Sumbedzani uri Tsaiwani u fhambana hani na Vho-Managa zwi tshi kwama mvumbo dzavho. (2)

- 13.6 Ndivho ya muñwali musi a tshi shumisa kutshilele/vhudifari ha Mashudu ndi ifhio? Neani mbuno THARU. (3)
- 13.7 Talutshedzani masiandaitwa o vhangwaho nga u tevhedza ngeletshedzo ye Sara a i nea muhalivho wawe Héleni. (2)
- 13.8 Zwe Mashudu a tangana nazwo musi a tshi bviselwa lufhangha nga Héleni ngei tshikhuwani zwi thusedza hani u anetshela zwa murahu? Talutshedzani. (2)
- 13.9 Ndi vhudipfi-de ha Mashudu vhu bvukululwaho nga kuambele kwawe mafhungoni ayo e na vhala? Tikedzani phindulo yañu. (3)
- 13.10 Ni a tendelana na na zwe Mashudu a ita musi a tshi tahela Tsáñwani? Tikedzani muhumbulo wanu nga mbuno MBILI. (2)
- 13.11 No vha ni tshi nga itani arali no vha ni kha vhuimo he Héleni a diwana e khaho musi a tshi wanulusa uri munna wawe o vhuya na muñwe musadzi? Khwathisedzani muhumbulo wanu nga mbuno THARU. (3)
- [25]

TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau

Fhindulani MBUDZISO YA 14 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 15 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 14: *TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO NDAPFU*

Bugu ya dirama yo nwalwaho nga ngona i vhonala musi muñwali a tshi shumisa vhatambi/vhabvumbedza kha u sasaladza na u kaidza kutshilele ku si kwavhudzi.

No disendeka nga likumedzwa ili, sengulusani ndila ye muñwali a shumisa ngayo Maforotereke u bveledza theroy tsatsaladzo kha masia o fhambanaho a vhutshilo.

Vhulapfu ha maanea aŋu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 15: *TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI*

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

VHO-TSHILWAVHUSIKU:	Pfulani swina. Fhisekanyani zwothe zwi re phanda hanu. Hu songo sala tombo li ntsha ha linwe. (<i>U a bva</i>)	
MUÑWE WA MMBI:	Yuwii! Vho lovha madyavhathu madziavhufhura. Asuuła mulilo wo gonya. Zwothe zwi a nyenga. Mavemu a a fhiselwa vhuvemu hao ñamusi.	5
MUÑWE WA SHAKA LA HA LUKA:	Yawee! Ri a swa. Ro lovha na vhana. (<i>U tangana na pfumo la mu rumbula khana a dala fhasi.</i>) Oubaas Piet. Hierdie kafirs sal ons dood maak. Vat hierso! (<i>Vha thuntsha muriwe wa mmbi a dala fhasi.</i>) Luka tatela ganunu.	10
MUÑWE WA MMBI:	Shavhelani thavhani! Asitsho! Makhulu masindi tshi a ri fhedza. (<i>Hu vuwa khakhathi ya nndwa vhukatini ha mudugudugu. Oubaas Piet u a rumbulwa nga pfumo.</i>)	15
OUBAAS PIET:	Hierdie Devils! (<i>Fa!</i>) (<i>Hu dzhena Tshilwavhusiku.</i>)	20

VHO-TSHILWAVHUSIKU:	<i>(Vho livhana na Derek.) U khou vhona tshifhatuwo tshanga lwa u fhedza. Divhai uri naho ndi tshi do u khurumédzela dzwaboni, vhuhali hänga vhu do sala ho nambatela na kha mirafho i tevhelaho. A si zwinzhi zwine lufu lwau lwa nga bveledza kha nne. (Derek u a rembuluwa a dala fhasi.)</i>	25
DEREK:	<i>(U a welela.) Murena, lifhedzela muya wanga. (Fa!)</i>	30
VHO-TSHILWAVHUSIKU:	A hu tshee na u ima. Tshivhanda u tshee wo ima? Nayô dzau nga dzi u hwale! (<i>Vha a balangana.</i>)	
LUKA:	<i>(U wa nga magona tsini na tshitumbu tsha Ledia mufumakadzi wawe.) Nangoho zwo phethea; Tshanda tsha lufu tsho hovha na muthu we a vha e mbilu yanga. Wo oma wo rali; A hu na zwinzhi zwine miłodzi yanga ya nga bveledza; Ndifhedzo yone i tshandani tshanga; U si mpukele nga n̄wambo wa tshipengo tsha lufuno; Awelai murunzini, Nama yau na marambo au, a do u vhofhekanya na dzwabo la Afrika Tshipembe! U do switwa fhano, nangoho u Muafrika. Tshisimaluvhundi tsho elelalo namani yau, Ndi tshisima tshi tswimilelaho ndifhedzo yo semaho mano. Arali tsinga dzanga dzi kha di vha na dzofha; nne ndi do lwa u vhuya u guma shotha la u fhedza li tshi onesa n̄amusi. Edelai nga dakalo!</i>	35
MUŃWE WA HA LUKA:	<i>(Hu dzhena muńwe wa ha Luka.)</i> Hezwi zwitumbu zweothe ri do zwi ladza mavuni a shango lino. Ri zwi kuvhanganya sa vhana vha mme. (<i>Hu dzhena muńwe wa ha Luka.</i>)	50
MUŃWE WA HA LUKA WA VHUVHILI:	Ri songo ya kule. Henefha Schoemansdaal ndi hone haya. Ri do vha fhatela pfamo ine ya sa do fa mbiluni dzashu. Vhađuhulu vhashu vha do da vha elelwa vhahali vhashu henefha fhethu. Nazwino kha ri khwađhise mulanga wa vhokhotsi ashu ri ri: Rine a ri nga do shushedzwa nga tshituhu tsha vhashayanungo. Li re lino ndi lashu; a hu tshe na phuli ine ya do kanda mavu haya ya sa thetshedzwe gulu.	55
		60
		65

LUKA:	Yawee! Inwi midzimu ya Vho Paul Kruger, Inwi Vho Louis Trichard, Ni litshelani u ambadza fulufhelo la gundo mahađani a nduhulu dzañu; Ni litshelani u n̄engisa mufemo nga manditi kha uyo a 70 khakhedzaho vhana vhañu vho edela. [Luča V Bono IV na Bono V]
15.1	Kuambele kwa Luka mafhungoni a re afho n̄tha ku mu sumbedza e muthude? Ambani ZWIVHILI fhedzi. (2)
15.2	Sumbedzani uri ndi tshini tshi vhangaho khuđano vhukati ha vhadzulapo vha Swongozwi na Maforođereke mafhungoni a dirama iyi. Bulani ZWIVHILI fhedzi. (2)
15.3	Ndi mudzedze wa tshifhinga tshifhio u t̄aniwao nga mufhindulano u re hone vhukati ha vhatambi mafhungoni e na vhala afho n̄tha? Tikedzani phindulo yañu. (2)
15.4	Mafhuno e na vhala afho n̄tha a na vhuđumani-de na zwo bvelelaho ngei murahu musi Luka o hana ngeletshedzo ya mufumakadzi wawe? (2)
15.5	Sumbedzani uri Thovhele Tshilwavhusiku u fhambana hani na Luka buguni iyi zwi tshi kwama mvumbo dzavho? (2)
15.6	Ndivho ya muñwali musi a tshi shumisa kutshilele/vhuđifari ha Maforođereke ndi ifhio? Talutshedzani. (3)
15.7	Talutshedzani masiandaitwa o vhangwaho nge maforođereke vha vho hana u fhira kha shango le vha sendelelwā nga vhañe vha shango. (2)
15.8	Ndi tshifhio tshihumbudzo tshine tsha ita uri na mirafho i tevhelaho/daho i tende uri nangoho mabulayo aya o vhuya a vha hone? (2)
15.9	Ndi vhuđipfi-de ha Luka vhu bvukululwaho nga kuambele kwawe mafhungoni ayo e na vhala? Tikedzani phindulo yañu. (3)
15.10	Ni a tendelana na na zwe khosikhulu Tshilwavhusiku na mmbi yawe vha ita musi vha tshi tshotela maforođereke nga u vha fhisela ngomu dzinduni dzavho vhusiku nga mulilo? Tikedzani muhumbulo wañu nga mbuno MBILI. (2)
15.11	No vha ni tshi nga itani arali no vha ni kha vhuimo he Luka a diwana e khaho musi o vhulahelwa lushaka lwa hawe? Khwathisedzani muhumbulo wañu nga mbuno THARU. (3)

[25]

**THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C:
MARAGAGUTE:**

25

80